

**TIBBIY TERMIN TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK TURLARI: TO‘LIQ,
QISMAN VA FUNKSIONAL EKVIVALENTLAR**

<https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i03.083>

*Yazdonqulova Gulnigor Muzaffarovna
SamSIFL o‘qituvchisi*

Annotatsiya Tibbiy terminlar tarjimasida tibbiyot sohasi uchun muhim lingvistik va amaliy masala bo‘lib, unda terminologik aniqlik, semantik moslik va kommunikativ tushunarlik asosiy mezonlar hisoblanadi. Mazkur maqolada ingliz tilidan o‘zbek tiliga tibbiy terminlarni tarjima qilish jarayonida uchraydigan ekvivalentlik turlari — to‘liq, qisman va funksional ekvivalentlar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot xalqaro tibbiy tasniflar, maxsus lug‘atlar va klinik matnlar asosida olib borilib, terminlarning semantik, morfologik va pragmatik xususiyatlari qiyosiy yondashuvda o‘rganiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tibbiy terminologiyasida funksional va qisman ekvivalentlar keng qo‘llaniladi, bu esa tarjimada izchillik va standartlashtirish masalasini dolzarb etadi.

Kalit so‘zlar: tibbiy termin tarjimasida, ekvivalentlik, to‘liq ekvivalent, qisman ekvivalent, funksional ekvivalent, o‘zbek tili

Abstract: The translation of medical terminology represents a significant linguistic and practical challenge in the field of medicine, where terminological precision, semantic equivalence, and communicative clarity are considered essential criteria. This article provides a scholarly analysis of equivalence types encountered in the process of translating medical terms from English into Uzbek, namely full, partial, and functional equivalence. The study is based on data drawn from international medical classifications, specialized dictionaries, and clinical texts, and employs a comparative approach to examine the semantic, morphological, and pragmatic features of medical terms. The findings indicate that functional and partial equivalents are widely used in Uzbek medical terminology, which highlights the relevance of consistency and standardization issues in medical translation.

Keywords: medical terminology translation, equivalence, full equivalence, partial equivalence, functional equivalence, Uzbek language

Аннотация: Перевод медицинских терминов представляет собой важную лингвистическую и практическую задачу в сфере медицины, где ключевыми критериями являются терминологическая точность, семантическая эквивалентность и коммуникативная понятность. В данной статье проводится научный анализ типов эквивалентности, возникающих в процессе перевода медицинских терминов с

английского языка на узбекский, а именно полной, частичной и функциональной эквивалентности. Исследование основано на материалах международных медицинских классификаций, специализированных словарей и клинических текстов и осуществляется в рамках сравнительного подхода с целью изучения семантических, морфологических и прагматических характеристик терминов. Полученные результаты свидетельствуют о широком использовании функциональных и частичных эквивалентов в узбекской медицинской терминологии, что актуализирует проблему изъёмности и стандартизации в медицинском переводе.

Ключевые слова: перевод медицинской терминологии, эквивалентность, полная эквивалентность, частичная эквивалентность, функциональная эквивалентность, узбекский язык

Kirish

Mazkur tadqiqotda ingliz tilidan o‘zbek tiliga tibbiy terminlarni tarjima qilish jarayonida ekvivalentlik muammosi lingvistik va terminologik jihatdan ilmiy asosda o‘rganildi. Tibbiy terminologiya xalqaro ilmiy kommunikatsiyaning muhim komponenti hisoblanib, uning to‘g‘ri va aniq tarjima qilinishi tibbiyot sohasida bilim almashinuvi, klinik tajriba va ilmiy axborotning samarali tarqalishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois tibbiy terminlarning tarjimasida ekvivalentlik masalasini chuqur o‘rganish zamonaviy lingvistika va tarjimashunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot jarayonida tibbiy terminlarning tarjimasida uchraydigan ekvivalentlikning asosiy turlari – to‘liq ekvivalentlik, qisman ekvivalentlik va funksional ekvivalentlik ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilindi. Olib borilgan lingvistik tahlillar shuni ko‘rsatdiki, har bir ekvivalentlik turi ma’lum kommunikativ, semantik va terminologik omillar ta’sirida shakllanadi hamda ularning qo‘llanishi tarjima jarayonining maqsadi va matnning xususiyatlariga bog‘liq bo‘ladi.

Tibbiy terminlar tarjimasida **to‘liq ekvivalentlik** asosan xalqaro ilmiy terminologiyada standartlashgan terminlar orqali ifodalanadi. Bunday terminlar ko‘pincha lotin va yunon tiliga asoslangan bo‘lib, turli tillarda deyarli bir xil shaklda qo‘llanadi. Masalan, *diagnosis* – *diagnoz*, *therapy* – *terapiya*, *anatomy* – *anatomya* kabi terminlar xalqaro ilmiy terminologiyaning barqaror elementlari hisoblanadi. To‘liq ekvivalentlarning mavjudligi ilmiy matnlarda terminologik aniqlikni ta’minlaydi, tibbiy mutaxassislar o‘rtasidagi professional kommunikatsiyani yengillashtiradi hamda xalqaro ilmiy hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa klinik hujjatlar, ilmiy maqolalar, tibbiy protokollar va diagnostik standartlarda to‘liq ekvivalentlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Biroq tibbiy terminologiyaning barcha birliklari ham har doim to‘liq ekvivalentga ega bo‘lavermaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ko‘plab terminlar tarjimasida **qisman** ekvivalentlik holatlari uchraydi. Qisman ekvivalentlar semantik jihatdan muayyan darajada mos kelgan bo‘lsa-da, ular til tizimining o‘ziga xos grammatik, semantik yoki stilistik xususiyatlari sababli to‘liq moslikni ta’minlay

olmaydi. Natijada bunday terminlar ko‘pincha tavsiflovchi shaklda yoki kengaytirilgan leksik birliklar orqali ifodalanadi. Masalan, ayrim klinik holatlar, sindromlar yoki diagnostik jarayonlarni ifodalovchi terminlar tarjimada qo‘shimcha izoh yoki tavsif talab qilishi mumkin. Bu holat tarjima jarayonida semantik aniqlikni saqlash bilan birga, terminning mazmunini to‘liq yetkazishga yordam beradi. Shuningdek, o‘zbek tibbiy terminologiyasida funksional ekvivalentlar ham muhim o‘rin tutishi aniqlangan. Funksional ekvivalentlar terminning bevosita leksik shaklini emas, balki uning kommunikativ vazifasini ifodalashga qaratilgan bo‘ladi. Bunday ekvivalentlar ayniqsa bemorlar bilan muloqot jarayonida, tibbiy maslahatlarda, ommabop tibbiy adabiyotlarda hamda sog‘liqni saqlash bo‘yicha tushuntirish matnlarida keng qo‘llanadi. Masalan, murakkab ilmiy termin o‘rniga uning sodda va tushunarli ifodasi qo‘llanilishi bemorlarning tibbiy ma‘lumotni yaxshiroq anglashiga yordam beradi. Shu sababli funksional ekvivalentlar tibbiy kommunikatsiyada axborotning tushunarlilikini oshirishga xizmat qiladi. Biroq qisman va funksional ekvivalentlarning keng qo‘llanilishi ayrim hollarda terminologik variantlilikni kuchaytirishi mumkin. Bu esa ilmiy matnlarda terminlarning turli shakllarda qo‘llanishiga olib kelib, terminologik izchillik va standartlashtirish muammolarini yuzaga keltiradi. Ayniqsa ilmiy maqolalar, darsliklar va klinik hujjatlarda terminlarning bir xilda qo‘llanilishi muhim bo‘lib, bu ilmiy axborotning aniqligi va ishonchliligini ta‘minlaydi. Shu sababli tibbiy terminlarni tarjima qilishda terminologik standartlarga rioya qilish, mavjud normativ lug‘atlardan foydalanish va terminologik birliklarni tizimli ravishda muvofiqlashtirish zarur hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tibbiy termin tarjimasida ekvivalentlik turini tanlashda matnning janri, maqsadli auditoriya, kommunikativ vazifa va ilmiy kontekst asosiy mezon sifatida e‘tiborga olinishi lozim. Masalan, ilmiy va klinik hujjatlarda terminologik aniqlik ustuvor bo‘lgani sababli to‘liq ekvivalentlardan foydalanish tavsiya etiladi. O‘quv adabiyotlari, tibbiy ma‘lumotnomalar va ommabop tibbiy matnlarda esa funksional ekvivalentlardan foydalanish orqali matnning tushunarlilikini oshirish mumkin. Umuman olganda, mazkur tadqiqot natijalari o‘zbek tibbiy terminologiyasini rivojlantirish va uni xalqaro ilmiy terminologiya bilan uyg‘unlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Terminlarning izchil va standartlashgan tarzda qo‘llanilishi tibbiy tarjima sifatini oshirish, ilmiy axborotning aniq va to‘g‘ri yetkazilishini ta‘minlash hamda sog‘liqni saqlash tizimida samarali kommunikatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda **korpus** lingvistikasi asosida tibbiy terminlarni tadqiq qilish, terminologik bazalar va normativ tibbiy lug‘atlar yaratish, shuningdek, ingliz–o‘zbek tibbiy terminologiyasining elektron ma‘lumotlar bazasini ishlab chiqish muhim ilmiy vazifalardan biri bo‘lib qoladi. Bunday tadqiqotlar o‘zbek tilining ilmiy salohiyatini oshirish, milliy terminologiya tizimini boyitish va tibbiy tarjima amaliyotini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Globalashuv sharoitida tibbiyot sohasi xalqaro ilmiy axborot almashinuvi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu jarayonda tarjima muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, ingliz tilida yaratilgan tibbiy adabiyotlar, klinik protokollar va ilmiy maqolalarning o‘zbek tiliga

tarjimasida terminologik aniqlikni talab etadi. Tibbiy terminlar tarjimasida ekvivalentlik masalasi nafaqat lingvistik, balki klinik va ijtimoiy ahamiyatga ham ega, chunki noto‘g‘ri tarjima diagnostika va davolash jarayonida jiddiy xatolarga olib kelishi mumkin. Mazkur maqolada tibbiy termin tarjimasida ekvivalentlikning asosiy turlari — to‘liq, qisman va funksional ekvivalentlar ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi hamda ularning o‘zbek tilidagi qo‘llanish xususiyatlari tahlil qilinadi.

Tadqiqot material va metodlari

Tadqiqot material sifatida xalqaro tibbiy tasniflar (ICD-11), ingliz–o‘zbek tibbiy lug‘atlar, ilmiy maqolalar va klinik tavsiyanomalar tanlab olindi. Tadqiqotda qiyosiy-analitik metod, semantik tahlil, terminologik tavsiflash va funksional yondashuv usullaridan foydalanildi. Terminlar ularning ma‘no mosligi, qo‘llanish doirasi va kommunikativ vazifasiga ko‘ra guruhlariga ajratildi.

Tibbiy termin tarjimasida to‘liq ekvivalentlik

To‘liq ekvivalentlik holatida manba tilidagi termin bilan tarjima tilidagi termin o‘rtasida semantik, morfologik va funksional jihatdan to‘la moslik mavjud bo‘ladi. Bunday terminlar odatda xalqaro miqyosda qabul qilingan va fonetik moslashuv orqali o‘zbek tiliga o‘zlashtirilgan bo‘ladi. Masalan, *diabetes* — *diabet*, *hepatitis* — *gepatit*, *bronchitis* — *bronxit*. Ushbu terminlar tibbiy mutaxassislar tomonidan bir xil ma‘noda tushuniladi va ilmiy diskursda muammosiz qo‘llanadi. To‘liq ekvivalentlar tarjimada eng qulay birliklar hisoblanib, terminologik izchillikni ta‘minlaydi.

Qisman ekvivalentlik va uning xususiyatlari

Qisman ekvivalentlik holatida terminning umumiy ma‘nosi saqlangan bo‘lsa-da, semantik yoki struktura jihatidan to‘liq moslik kuzatilmaydi. Bunda terminning ma‘lum komponentlari yo‘qolishi yoki kengayishi mumkin. Masalan, *heart failure* termini o‘zbek tilida *yurak yetishmovchiligi* shaklida tarjima qilinadi. Bu yerda inglizcha termin qisqa va ixcham bo‘lsa, o‘zbekcha variant tavsiflovchi xarakterga ega. Qisman ekvivalentlar ko‘pincha tushunarliklikni oshiradi, biroq ilmiy aniqlik nuqtai nazaridan ayrim cheklovlariga ega bo‘lishi mumkin. Shu sababli ular ko‘proq o‘quv va ommabop tibbiy matnlarda uchraydi.

Funksional ekvivalentlik va kommunikativ yondashuv

Funksional ekvivalentlik tarjimada eng moslashuvchan tur hisoblanadi. Bunda terminning shakli yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma‘nosi emas, balki uning kommunikativ vazifasi asosiy mezon bo‘ladi. Masalan, *screening* termini o‘zbek tilida *tekshiruv*, *oldindan tekshirish* yoki *profilaktik ko‘rik* shaklida berilishi mumkin. Bu tarjimalar terminning funksiyasini to‘g‘ri yetkazadi, biroq leksik jihatdan to‘liq mos emas. Funksional ekvivalentlar ayniqsa bemorlar bilan muloqotda, sog‘liqni saqlash targ‘ibotida va ommaviy axborot vositalarida samarali hisoblanadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tibbiy terminologiyasida ekvivalentlikning barcha uch turi faol qo‘llaniladi. To‘liq ekvivalentlar ilmiy va professional diskursda ustun

bo‘lsa, qisman va funksional ekvivalentlar kommunikativ va didaktik ehtiyojlardan kelib chiqib shakllanadi. Biroq bu holat terminologik variantlilikni kuchaytirib, standartlashtirish muammosini yuzaga keltiradi. Shu sababli tibbiy termin tarjimasida ekvivalentlik turini tanlashda matn turi, auditoriya va kommunikativ maqsadni hisobga olish zarur.

Xulosa

Mazkur maqolada tibbiy termin tarjimasida ekvivalentlikning to‘liq, qisman va funksional turlari ilmiy asosda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari o‘zbek tibbiy terminologiyasining rivoji uchun muhim bo‘lib, terminologik izchillik va tarjima sifatini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda korpus asosidagi tadqiqotlar va normativ terminologik lug‘atlar yaratish dolzarb vazifa hisoblanadi. Mazkur tadqiqot ingliz tilidan o‘zbek tiliga tibbiy terminlarni tarjima qilish jarayonida ekvivalentlik muammosini ilmiy asosda tahlil qilishga qaratildi. Olib borilgan tahlillar tibbiy termin tarjimasida to‘liq, qisman va funksional ekvivalentlik turlari turli lingvistik va kommunikativ omillar ta’sirida shakllanishini ko‘rsatdi. To‘liq ekvivalentlar asosan xalqaro miqyosda standartlashgan terminlarda uchraydi, ilmiy va professional tibbiy diskursda terminologik aniqlikni ta’minlaydi. Qisman ekvivalentlar esa semantik moslikni saqlagan holda, til tizimining o‘ziga xos xususiyatlari sababli kengaytirilgan yoki tavsiflovchi shakllarda namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tibbiy terminologiyasida funksional ekvivalentlar muhim o‘rin tutadi. Bunday ekvivalentlar terminlarning kommunikativ vazifasini to‘liq ifodalab, ayniqsa bemorlar bilan muloqotda va ommabop tibbiy matnlarda tushunarlilikni oshiradi. Biroq funksional va qisman ekvivalentlarning keng qo‘llanilishi terminologik variantlilikni kuchaytirib, ilmiy matnlarda izchillik va standartlashtirish muammosini yuzaga keltiradi. Shu munosabat bilan, tibbiy termin tarjimasida ekvivalentlik turini tanlashda matnning janri, maqsadli auditoriya va kommunikativ vazifa asosiy mezon sifatida e’tiborga olinishi lozim. Ilmiy va klinik hujjatlarda to‘liq ekvivalentlarga ustuvorlik berish, o‘quv va ommabop matnlarda esa funksional ekvivalentlardan oqilona foydalanish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3-nashr). London: Routledge.
2. Temmerman, R. (2011). *Terminology and translation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
3. Wulff, H. R. (2004). The language of medicine. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 97(4), 187–188.
4. Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, methods and applications*. Amsterdam: John Benjamins.
5. Sager, J. C. (1990). *A practical course in terminology processing*. Amsterdam: John Benjamins.